

Les narracions esportives per ràdio i la seva contribució al procés de normalització lingüística del català

*Sport radio live broadcasts and their contribution
to the Catalan linguistic standardization process*

Xavier Ginesta Portet¹

Vicedegà de la Facultat d'Empresa i Comunicació de la Universitat
de Vic - Universitat Central de Catalunya, Vic
xavier.ginesta@uvic.cat

Eva Tresserras Casals

Professora del Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la
Universitat de Barcelona i professora de la Facultat
d'Educació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull, Barcelona
eva.tresserras@ub.edu

Les narracions esportives per ràdio i la seva contribució al procés de normalització lingüística del català

Sport radio live broadcasts and their contribution to the Catalan linguistic standardization process

RESUM:

El 1976, el locutor radiofònic Joaquim Maria Puyal va retransmetre per Ràdio Barcelona la primera narració de futbol en directe i en català des de la mort de Franco. Aquest esdeveniment va marcar l'inici d'un model genuí de narració esportiva en català, que van seguir altres periodistes radiofònics. L'objectiu d'aquest article és analitzar l'aportació d'aquests locutors al procés de normalització lingüística del català, sobre la base de nou relats de vida de periodistes que han estat pioners en aquest camp. De l'anàlisi se'n desprèn l'esforç dels locutors per recuperar hàbits lingüístics i estructures propis de la llengua, amb l'objectiu de prescindir de paral·lelismes simètrics exactes amb el castellà a l'hora de solucionar els reptes de la locució esportiva.

PARAULES CLAU:

història oral, retransmissió esportiva, català, esport, normalització lingüística, hàbits lingüístics.

Sport radio live broadcasts and their contribution to the Catalan linguistic standardization process

Les narracions esportives per ràdio i la seva contribució al procés de normalització lingüística del català

ABSTRACT:

On September 5, 1976, the journalist Joaquim Maria Puyal did the first live football radio broadcast in Catalan (on Radio Barcelona) after 40 years of the Franco dictatorship. That event was the beginning of a new model of live sports radio broadcasts in Catalan, which was followed by broadcasts by other Catalan sports journalists. The aim of this paper is to analyze the contribution of those pioneers to the process of the Catalan linguistic standardization. We approach the use of narrative writing as a method, considering nine experiences of those journalists. On the basis of this research, it may be understood that these journalists made a big effort to recover genuine Catalan linguistic structures and habits, in order not to follow symmetric parallelisms with the Spanish language structures when they narrated a sports event.

KEYWORDS:

oral history, live radio broadcast, Catalan, sport, linguistic normalization, linguistic habits.

1. Introducció

La història de les narracions esportives a la Catalunya postfranquista té dos noms clau: Joaquim Maria Puyal i Josep Fèlix Pons. Tots dos han estat pioners en les narracions futbolístiques en català, a la ràdio i a la televisió. El primer de tots dos, el 5 de setembre de 1976 va retransmetre un FC Barcelona - UD Las Palmas (4-0) en català a través de Ràdio Barcelona (Cadena SER), després d'anys obscurs de franquisme i prohibició sistemàtica de parlar en aquesta llengua en els mitjans de comunicació, seguint el procés de *nation-building* ('construcció de nació') que el règim de Franco va voler consolidar (1939-1975). Josep Fèlix Pons va ser pioner a la televisió: el 3 de març de 1982 va retransmetre per TVE 1 un Lokomotive de Leipzig - FC Barcelona (0-3) corresponent a l'anada dels quarts de final de la Recopa d'Europa. Per tant, a finals dels anys setanta i inicis dels vuitanta, l'ecosistema mediàtic de Catalunya va recuperar una pràctica que només es recordava de l'època de la II República: les narracions esportives en català. En aquest cas, i aprofitant la rellevància social del futbol (González, 2000b: 117), popularment anomenat l'«esport rei», es va consolidar un model molt genuí de locució que va buscar recursos propis per no copiar simètricament el model que s'havia fet servir en les narracions en castellà.

La importància d'aquestes narracions en el procés de normalització lingüística i cultural de Catalunya es pot entendre tenint en compte que, amb les seves seleccions lèxiques i fraseològiques, «el discurs del futbol influeix directament en l'estructura conceptual que després projectem sobre el món i l'univers simbòlic» (Bassols, 2007: 16). Tal com afirma Joan Martí i Castell (2007: 10): «La vigència plena d'un idioma té com a condició indispensable que es pugui emprar i que s'empri en tots els aspectes de la vida individual i social de les persones, des dels que afecten les activitats de la cultura més elevada, fins als més quotidians, generals, col·loquials i, fins i tot, vulgars».

Si bé Joaquim Maria Puyal i Josep Fèlix Pons han estat referents en l'àmbit autonòmic, una anàlisi més profunda del sistema mediàtic de la Catalunya de finals dels anys setanta i vuitanta ens permet descobrir altres locutors radiofònics i/o locutors que, seguint el camí iniciat pel mestre Puyal, van començar a fer servir el català en les seves locucions de ràdio, tant de caire autonòmic com comarcal i/o local. Aquest és l'objecte d'estudi d'aquest article.

2. L'esport i els mitjans de comunicació. Una aliança estratègica

L'eclosió de l'esport modern (Elias i Dunning, 1986) i la seva relació amb el sistema de mitjans de comunicació i el periodisme esportiu han estat analitzats àmpliament (Whannel, 1992; Rowe, 2004; Boyle i Haynes, 2004 i 2009; Pinheiro, 2006; Tecca,

2009). En una anàlisi històrica d'una relació que ja va néixer essent «sistèmicament intensa» (Rowe, 2004: 4), els britànics Boyle i Haynes (2009) se centren en el Regne Unit i expliquen que, inicialment, la premsa esportiva va ser essencial per socialitzar l'afició per les apostes a les curses de cavalls entre la classe obrera britànica del segle XIX, a més de divulgar l'esport com a espai de creixement espiritual i de culte a les virtuts corporals entre la classe mitjana i la petita burgesia.

En aquest sentit, «gràcies al mecenatge de la premsa esportiva, l'esport tradicional i modern va viure un *boom* sense precedents» (Boyle i Hanes, 2009: 23). A més, apunten que el fet de celebrar competicions de manera regular i d'organitzar grans esdeveniments esportius de forma periòdica va ajudar a crear un flux d'històries continu per a aquesta premsa (Boyle i Hanes, 2009: 24). Centrant-se en la relació actual entre l'esport i els mitjans de comunicació, aquests mateixos investigadors han estudiat en profunditat com ha evolucionat concretament el negoci del futbol en el nou entorn digital, que redefineix novament les rutines de producció del periodisme tradicional (Boyle i Hanes, 2004).

A Catalunya també hi ha hagut una rica producció científica en aquest àmbit, com mostren els treballs de Cadena (1992), Jones (1996), Berasategui (2000), Faura (2007), Pernau (2008) i Pujadas i Santacana (2012). El periodista Gabriel Pernau ens explica com els esports moderns i la premsa esportiva van aparèixer pràcticament al mateix temps a Catalunya, en la transició del segle XIX al XX. Els mitjans de comunicació es van convertir en instruments de propaganda ideals per atreure la població cap a la seva causa (Pernau, 2008). La primera publicació esportiva que va existir a Catalunya va ser *El Ciclista* (1891). Pujadas i Santacana (2012: 144) afirmen que es tractava de publicacions periodístiques properes al que podríem denominar «adoctrinament» esportiu, en un context de difusió inicial de les pràctiques en què era imprescindible informar regularment els associats sobre activitats esportives i, alhora, difondre els codis fonamentals de la cultura de l'esport modern.

Els pioners del ciclisme, la gimnàstica o l'atletisme van importar de França o Anglaterra unes pràctiques que els seus coetanis van titllar d'excèntriques. En canvi, el poder captivador del futbol es va fer palès al tombant del segle (Pernau, 2008; Pujadas i Santacana, 2012). La professora Neus Faura (2007: 25) explica com l'aliança entre el futbol i els mitjans de comunicació va ser òbvia des que aquest esport va aterrar a terres catalanes. A Catalunya, el futbol es va introduir cap a finals del segle XIX gràcies a alguns membres de colònies estrangeres, principalment angleses. El 1898 es va fundar el primer club de futbol català, el Palamós CF, mentre que el 1899 es van fundar el Català Futbol Club i el FC Barcelona.

Paral·lelament a la introducció d'aquest esport, Catalunya va veure néixer una munió de publicacions esportives, també en català, que van fer evident la importància de l'esport en la societat del moment. En castellà es va iniciar la publicació de *Los Deportes* (1899) —primera publicació amb la crònica d'un partit de futbol—, *Col&Flor* (1904) o *El Mundo Deportivo* (1906). Pel que explica la professora Neus Faura (2007: 26), *Sports* va ser la primera publicació d'esports íntegrament en

llengua catalana, el 1908, seguida de *Catalunya Sportiva* (1916), *Barcelona Sport* (1922), *La Nau dels Esports* (1929) i *La Rambla* (1930). Aquestes dues últimes publicacions van ser impulsades per Josep Sunyol i Garriga, diputat a les Corts per ERC i president del FC Barcelona quan va esclatar la Guerra Civil, que va ser afusellat a la serra de Guadarrama el 6 d'agost de 1936 (Badia, 2011). De totes, la revista humorística *Xut!* (1922) va ser, segons Faura (2007: 26): «El primer mitjà de comunicació esportiu escrit en català que es converteix en un veritable fenomen de masses. Va saber construir un llenguatge humorístic propi i va contribuir a difondre l'ús del català escrit en l'àmbit del periodisme esportiu, tot i que el castellà era dominant en la premsa esportiva de l'època».

El periodista Josep M. Cadena (1992) també considera que aquesta publicació és la precursora d'un lèxic popular esportiu en català, mentre que Pujadas i Santacana (2012: 153) exposen que «gran part de l'èxit del setmanari va ser la capacitat d'arribar, a través del dibuix i del comentari satíric i crític, al vessant humà i més prosaic de l'esportista». Per tant, la premsa esportiva en català «va ser determinant per a la creació i la divulgació d'una terminologia pròpia per a aquest nou esport que era el futbol» (Faura, 2007: 25). La tradició de la premsa esportiva en català es va trencar amb l'inici de la Guerra Civil (1936). De fet, en la premsa diària no hi va tornar a haver cap projecte consolidat i longeu en català fins a l'aparició, l'any 2003, d'*El 9 Esportiu de Catalunya*, des de l'abril de 2014, *L'Esportiu*.

Amb el desenvolupament dels mitjans audiovisuals —Radio Ibérica va començar les seves emissions el 1923 i Radio España i Ràdio Barcelona, l'any 1924—, l'esport (sobretot el futbol) ha tingut sempre un lloc destacat en la programació de la ràdio i, més tard, també de la televisió (Julià, 2000; Faura, 2007). Els índexs d'audiència dels principals partits de futbol de la temporada, sobretot la final de la Lliga de Campions o, pel que fa als campionats de selecció, la final de l'Eurocopa o el Mundial, reflecteixen la importància social del futbol i de l'esport, en general, com a contingut bàsic per als mitjans de comunicació. Amb relació al futbol, la professora Margarida Bassols (2007: 15) sintetitza: «De ser un esport de tribu, el futbol ha passat a ser un espectacle mediàtic que, gràcies a l'acció amplificadora i espectacularitzadora dels mitjans de comunicació, s'ha filtrat en la consciència col·lectiva i n'ha modelat la ideologia».

De fet, avui no podríem analitzar correctament la munió de ràdios i televisions del país sense entendre que el futbol —o l'esport, segons s'escaigui— actua com a producte *driver*, és a dir, com a vector per establir l'estratègia de negoci de moltes cadenes, fidelitzar audiència i obrir nous mercats (Ginesta, 2009). Per exemple, la consolidació del mercat de la televisió per satèl·lit a Espanya, des que es va liberalitzar el 1995, va tenir el futbol com a base del negoci de Canal Satélite Digital primer i, poc després, de Vía Digital. Amb l'apagada analògica, Mediapro també va emprar l'esport rei com a estratègia de posicionament del seu canal de TDT de pagament, GolTV. A la ràdio, des de l'època en què Puyal va iniciar les seves locucions a Catalunya Ràdio el 1985, aquest programa no ha desaparegut mai de la

programació d'aquesta emissora pública, i s'ha adaptat cada temporada a les novetats i a les noves demandes del mercat i a l'audiència (interacció per xarxes socials, creació de continguts web). Recentment, la consolidació de RAC1, una emissora del Grup Godó, com a líder d'audiència a Catalunya (823.000 oients, segons l'EGM d'abril de 2016) també se sustenta en dos programes estrella: *El món a RAC1*, un magazín matinal d'informació general conduït per Jordi Basté (607.000 oients), i *El Barça juga a RAC1*, una retransmissió liderada per Joan Maria Pou, tot i que aquest programa no es computa individualment en l'EGM. Això no obstant, la resta de programes esportius de l'emissora també són líders d'audiència en la seva franja horària.²

Tot i que l'esport es configura com a actiu essencial en el negoci dels mitjans de comunicació, si analitzem les possibles interaccions verbals i gestuals que es desenvolupen en un partit de futbol —Bassols (2007: 17) n'identifica onze—, la ràdio, la televisió i la premsa tenen un paper fonamental en gairebé totes, «ja que participen com a testimoni i, fins i tot, moltes vegades com un participant més del ritual futbolístic». Per aquest motiu, la correcció i l'adequació lingüística dels periodistes i dels narradors esportius es presenta com a fonamental en el desenvolupament del seu ofici (Julià, 2004).

En qualitat de pioner de la recuperació del català a les retransmissions radiofòniques, Joaquim Maria Puyal ha demostrat, tal com ho resumeix Martí i Castell (2007: 12): «Que és possible situar-se al registre lingüístic que requereix l'esport, que no cal recórrer a solucions que facin estranya la transmissió, que el registre ha d'afectar transversalment l'ús lingüístic (entonació, fonètica, morfologia, sintaxi i lèxic), que els elements suprasegmentals tenen una importància funcional de primer ordre, que cal aprofitar en la mesura justa les ocasions per fer reflexions metalingüístiques i, finalment, que des dels mitjans de comunicació s'ha de consolidar el lèxic genuí». El mateix autor comenta que «cal insistir que el concepte de correcció lingüística ha d'estar matisat i complementat pel d'adequació. Per tant, no és idoni recórrer a solucions poc o gens apropiades per a un context concret, encara que aquestes solucions siguin previstes gramaticalment i lèxica. Però adequació no vol dir deserció lingüística, sinó només utilitzar els recursos que siguin idonis per a la funció del missatge» (Martí i Castell, 2007: 10-11).

3. La recuperació de la identitat lingüística a la Catalunya postfranquista

Parlar de llengua no és parlar d'identitat, sinó d'identitats. Les llengües, igual que els processos d'identitat, són dinàmiques i canviants, són el reflex d'una societat i d'una època determinades. Com a vehicle de comunicació, el llenguatge permet expressar pensaments i accions, però aglutina moltes altres coses. La llengua és el

símbol d'un imaginari cultural compartit i, a més, és un instrument integrador potent i insubstituïble.

És ben sabut que l'inici de la dictadura franquista, al juliol de 1939, va marcar un període de dures repressions i represàlies. El castellà es va imposar oficialment a tot el territori de Catalunya i va fer que el català, una llengua també pròpia de la gran majoria de ciutadans del Principat en aquell moment, només fos transmesa oralment en segons quin ambient familiar i social (Julià, 2000: 20-21). Aquest procés de castellanització de la vida pública a Catalunya també va tenir la seva repercussió en l'esport. Per exemple, Santacana (2005 i 2014) ens explica com el FC Barcelona va haver de diluir la seva catalanitat castellanitzant el seu nom (Club de Futbol Barcelona) i el seu escut, d'on van desaparèixer les quatre franges roges de la senyera entre 1941 i 1949. El FC Barcelona no va recuperar gradualment els símbols més associats a la seva catalanitat fins a la presidència d'Agustí Montal i Costa (1969-1978), malgrat que aquest procés «no provenia només de l'entitat, sinó que el més significatiu va ser la implicació d'un nombrós grup d'intel·lectuals d'esquerres, entre els quals destacaven l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán i l'historiador Josep Termes, que van construir un discurs que convertia el Barça [...] a una representació de la Catalunya real» (Santacana, 2014: 165-166).

Així les coses, amb la debilitació de la dictadura i la consegüent mort del general Franco a finals de 1975, Catalunya va consolidar la recuperació de la llengua i la cultura catalanes, un procés que ja s'havia iniciat a finals del franquisme amb la publicació del primer número de *Serra d'Or* o els inicis del moviment cultural conegut com la Nova Cançó, tots dos l'any 1959 (Espineta *et al.*, 1993; Ferré Pavia, 2000). Ja en un context de normalització democràtica, el 1976 va començar a emetre la primera emissora autoritzada íntegrament en llengua catalana, Ràdio 4, una cadena de Ràdio Nacional d'Espanya (RNE) (González, 2000a: 35).

Finalment, la Llei 7/1983 de normalització lingüística de Catalunya va promoure amb fervor el restabliment del català com a llengua pròpia de Catalunya. Aquest document, elaborat per la Generalitat i aprovat pel Parlament de Catalunya, tenia com a objectiu «superar la desigualtat lingüística actual impulsant la normalització de l'ús de la llengua catalana a tot el territori de Catalunya» (Catalunya, 1983: 5). Els polítics i la societat civil en general creien en el canvi i avançaven en la mateixa direcció.

La normalització d'aquesta llengua també implica la consideració de les seves varietats dialectals. La variació dialectal del català, proposada per Milà i Fontanals l'any 1861, divideix la llengua en dos blocs: l'oriental i l'occidental. Seguint Veny i Massanell (2012), la dialectologia sincrònica analitza les característiques dels parlants en un moment evolutiu concret. Diuen aquests autors que els dialectes són una font de malnoms genuïns populars per expressar significats que, en la major part del domini lingüístic, es designen amb un barbarisme. L'estudi dels dialectes té molt d'interès pel fet de ser un codi lingüístic no imposat des de fora sinó que evoluciona lliurement al llarg del temps i que, per tant, permet comprendre quina és la vida real de les llengües.

Malgrat que l'objectiu d'aquesta investigació no és proporcionar un estudi dialectològic, sí que és primordial comprendre la importància de la llengua oral espontània, lliure, natural i absent de normes gramaticals. Aquest és el motiu pel qual ens basem en periodistes de diferents zones geogràfiques de Catalunya per justificar la nostra mostra.

En tot procés d'aprenentatge de llengües hi ha dos àmbits clau que cal tenir en compte: l'ensenyament i els mitjans de comunicació social. Pel que fa a l'ensenyament, el projecte d'immersió lingüística (PIL), experimentat per Lambert (1965) al Canadà,³ va entrar amb força en el sistema educatiu català. Es va crear l'oportunitat d'apropar els nens al bilingüisme, a la possibilitat de ser competents en més d'una llengua.

Pel que fa als mitjans de comunicació social, als anys setanta del segle passat, la ràdio i sobretot la premsa impresa (la televisió era un monopoli de l'Estat des que va aparèixer el 1956, i no hi havia Internet) eren el vehicle principal de transmissió d'informació. L'espectacle radiofònic, i les retransmissions esportives com a motor imperant, transmetien llengua, cultura i societat. Ja hem dit que el 1976 va tenir lloc la primera retransmissió esportiva en català de la mà de Joaquim Maria Puyal. A partir d'aquell moment, i en un context polític i social particular, era imprescindible dominar la llengua per poder-la transmetre amb correcció. Els ciutadans escoltaven, interioritzaven i reproduïen el llenguatge dels locutors, carregat d'interferències del castellà, inevitables en els primers temps. Mentre que en l'àmbit educatiu la figura de l'auxiliar de conversa i l'especialista de català ajudava el docent en el propi procés d'aprenentatge de la llengua minoritària, els lingüistes i correctors penetraven lentament en l'àmbit social i professional. Joaquim M. Puyal (2013: 18) recorda els seus inicis a Ràdio Barcelona en el seu llibre *Llengua i esport: Entre la creativitat i l'adequació*, on explica: «Jo no havia estudiat català. Per això va ser tan important, més que la col·laboració, el compromís de Jordi Mir amb el projecte [...]. Sense la seva ajuda generosa, incondicional i permanent fins al dia d'avui, jo no m'hauria pogut projectar professionalment com ho he fet, en català».

Calia, per tant, sotmetre l'argot periodístic, entre tants d'altres, a un procés de recuperació. El professor Martí i Castell (2007: 10) afirma: «En el procés de recuperació de la llengua catalana que s'inicia amb el reconeixement de la seva oficialitat, s'ha observat, i encara s'observa, que els mitjans de comunicació presenten dos extrems molt marcats pel que fa a l'ús, i un buit molt important entre l'un i l'altre: de l'expressió més formal i acurada passa a la no formal i diluïda».

4. Objectius i metodologia

A partir d'aquest plantejament inicial, ens proposem analitzar i interpretar les aportacions que han fet els primers locutors radiofònics catalans, pioners en les retrans-

missions esportives en català després de la dictadura franquista, a favor de la normalització lingüística de Catalunya. Per fer-ho, i des d'una perspectiva qualitativa, s'analitzen nou relats de vida de protagonistes que van començar a retransmetre l'esport en català durant la segona meitat dels anys setanta i els anys vuitanta. Han estat seleccionats a partir d'una mostra tipològica: Estanis Alcover (Badalona), Enric Algueró (Tortosa), Aurelio Bautista (Lleida), Joan Carles Codolà (Girona), Vicenç Comas (Manresa), Lluís de Planell (Vic), Xavier Prunés (Manresa), Joaquim Maria Puyal (Barcelona) i Enric Tricaz (Barcelona).⁴

Nom	Ciutat d'origen	Inicis professionals
Estanis Alcover	Badalona	Ràdio Joventut
Enric Algueró	Tortosa	Ràdio Nacional d'Espanya (Tortosa)
Aurelio Bautista	Lleida	Ràdio Lleida (Cadena SER)
Joan Carles Codolà	Girona	Radiocadena Girona
Vicenç Comas	Manresa	EAJ 51 Ràdio Manresa
Lluís de Planell	Vic	Ràdio Vic
Xavier Prunés	Manresa	Ona 7 Ràdio
Joaquim Maria Puyal	Barcelona	Ràdio Barcelona (Cadena SER)
Enric Tricaz	Barcelona	Ràdio Reus

Taula 1. Mostra de periodistes que han enviat els seus relats de vida

Malgrat que alguns treballs qualitius recents han estudiat les aportacions dels locutors i les locutores de la ràdio a Espanya a través de la història de vida o *life history*⁵ (Espinosa, 2010 i 2011), nosaltres vam optar pel relat de vida. Bertaux (1997) defineix *récit de vie* com un relat centrat en l'anàlisi personal de la pròpia experiència creat a petició d'un altre, en aquest cas, l'investigador. L'elaboració dels relats de vida que han servit de base per a aquesta investigació s'emmarca en els estudis que el grup de recerca de la Universitat de Barcelona (UB) Plurilingüisme i Aprenentatge de Llengües (PLURAL) porta a terme des de fa anys. L'escriptura del «jo» permet narrar la història viscuda, que és analitzada i interpretada atenent a allò que es diu i a com es diu (Fons i Palou, 2011).

Per tal de dur a terme l'anàlisi, es va demanar als participants que elaboressin un relat de vida en el qual reflectissin, de forma lliure i personal, la seva visió i experiència al voltant de les retransmissions esportives, a més del canvi que han viscut des d'una esfera individual, professional i social pel que fa a la llengua. Aquests relats de vida, d'un màxim de tres pàgines, es van demanar durant el curs acadèmic 2014-2015.

Després de fer una consulta al Col·legi de Periodistes de Catalunya (CPC),⁶ vam triar nou periodistes catalans nascuts entre 1929 i 1964, pioners en les retransmis-

sions esportives en català durant la Transició en les seves àrees d'influència. Aquesta varietat podia oferir-nos una visió més àmplia de com l'edat i el context social modifiquen el sistema de creences i les actuacions en una època d'incertesa i canvi constant. La mostra tipològica ha respectat les varietats dialectals del català⁷ i per aquest motiu n'ha buscat representants de cadascuna. Aquestes varietats dialectals coincideixen, sobretot, amb les cinc delegacions administratives del col·legi professional, que ens ha ajudat a seleccionar la mostra: Terres de l'Ebre, Lleida, Girona, Tarragona, Barcelona i la Catalunya Central.

L'anàlisi del discurs ens ha permès apropar-nos al tractament de les dades. Fem especial atenció a les aportacions de Kerbrat-Orecchioni (2005) sobre interacció oral. La nostra intenció és analitzar el rastre que deixa el subjecte en allò que diu i, per aquest motiu, extraïem qüestions recurrents, els diferents punts de vista que en tenen i de quina manera aquests punts de vista es modifiquen o es reforcen en passar de la teoria a la pràctica professional.

5. Resultats. Locutors radiofònics, esport i normalització lingüística

Analitzem i interpretem percepcions, creences i experiències dels participants, i busquem qüestions recurrents que es repeteixen en les diferents narracions. Creiem que per arribar als grans temes estructurals ens hem de fixar en els trets individuals, en el què i el com de cada història, que es narra de manera minuciosa des de l'òptica personal. La data de naixement dels participants oscil·la entre els anys trenta i els anys seixanta del segle passat. Malgrat que moltes vegades observem creences i pensaments similars, la diferència d'edat deixa entreveure divergències en la narració de la pròpia experiència i en la forma de percebre l'esfera lingüística i cultural.

5.1. Caràcter autodidacte i l'ús de la llengua

El fet d'haver estat autodidactes és clau en el discurs dels participants i pren connotacions diverses en funció de l'edat. Qui neix el 1929 aprèn l'ofici sense escoles ni universitats. Vicenç Comas, periodista de Manresa, diu: «Pensem que parlo del 1950. No hi havia universitat ni escola de periodisme i, com va dir el mestre Joaquín Soler Serrano, apreníem ràdio al mateix temps que la fèiem per antena». Aurelio Bautista afegeix: «Vaig néixer a Vigo i vaig aprendre català al carrer, a més a més, amb el dialecte occidental de Lleida, que també és diferent a la resta de Catalunya. Quan vaig haver de retransmetre futbol per primera vegada, el 1975⁸ per Ràdio Lleida, vaig adaptar la llengua a la narració com vaig poder». Estanis Alcover també diu: «Vàrem rebre classes de català d'amagat [...] ensenyàvem a posar sobre paper la llengua que només parlàvem».

Tots els participants fan referència a les retransmissions esportives dels grans clubs, que havien escoltat tantes vegades amb molt d'interès, alguns quan encara eren nens. Evidentment, en plena dictadura sempre eren transmeses en castellà. Xavier Prunés, també de Manresa, en dóna un exemple: «A nivell radiofònic, recordo les retransmissions del Barça de locutors com Miguel Ángel Valdivieso (la veu de Woody Allen en la primera etapa de doblatge al castellà) i José Luis Fernández Abajo, ambdós en castellà. Eren uns mestres de la locució i de la narració, et retrataven el partit de forma meravellosa». De part d'Enric Tricaz també podem llegir: «Vull recordar dos mestres ja desapareguts que, tot i fer-ho en castellà, vaig escoltar molt quan encara quedava lluny fer-me càrrec de la informació esportiva. Eren Miguel Ángel Valdivieso i José Félix Pons, de Ràdio Joventut de Barcelona, dels quals vaig aprendre a situar l'oïdor, que, naturalment, no podia veure el terreny de joc».

En tots els discursos, els mitjans de comunicació (sobretot els radiofònics) adquireixen un paper rellevant. L'afany de canvi es percep en un intent d'apropar-se a l'entorn més proper, al ciutadà i a l'esportista anònim, en català. Vegem-ne alguns exemples. Joan Carles Codolà diu: «Anar a buscar la informació més propera, la dels pobles, la dels petits equips»; «arribar més al costat del ciutadà», i «convertir l'emissora La Voz de Gerona en l'autèntica portaveu de la nova societat gironina». Estanis Alcover complementa així la informació: «Era la primera vegada després de la invasió de Franco que una emissora que no fos *stricto sensu* Radio Nacional de España (i, per tant, en espanyol) donava informació oberta i lliure. Ho vam celebrar, naturalment». Xavier Prunés conclou: «Pel que fa a Manresa, amb un diari local en castellà —*Gazeta de Manresa*—, era a la ràdio on es podia escoltar la nostra llengua».

Finalment, tant el més jove de tots, Xavier Prunés, com Enric Tricaz, jubilat, fan al·lusió als seus referents catalans: Joaquim Maria Puyal a la ràdio i Josep Fèlix Pons a la televisió. Prunés també recorda Vicenç Comas, «presentador de molts actes socials a la ciutat i amb fama per ser qui ofería els resums diaris de la Vuelta Ciclista d'Espanya, en castellà i a nivell estatal».

5.2. Acció, reflexió i reconceptualització

Des d'un punt de vista lingüístic, es pot entreveure la juxtaposició de dos conceptes clau: acció i reflexió sobre l'acció. L'eufòria inicial davant la possibilitat d'emprar la pròpia llengua no implica reflexionar sobre l'ús que se'n fa. Fins aquell moment, explica Vicenç Comas, «incursions al català, poques i molt suaus, perquè els encarregats de vetllar per "una, grande y libre" eren molt suspicços i gelosos del seus tros de poder». A partir dels setanta es percep «l'esforç d'integrar l'emissora a la societat», segons exposa Joan Carles Codolà. Es fa èmfasi en la immediatesa, en l'afany per fer que el català sigui la llengua habitual. És cabdal parlar-ne: de quina manera vindrà després. La incorrecció lingüística, la manca de norma, les interferències i els barbarismes són el resultat d'un català familiar, quotidià i transmès oralment, que les noves generacions intenten recuperar. Evidentment, «el català

que parlàvem era el que utilitzàvem en l'ambient col·loquial o familiar», diu Enric Algueró.

Joan Carles Codolà complementa aquesta situació gràficament: «A cops d'anar-ho fent vam entendre que no podíem dir *embrague* sinó que havíem de dir *embragatge*, que les *curves* eren millors si en dèiem *revolts...*, i que els pilots francesos o italians ens entenien millor si els parlàvem català». Finalment, el vigatà Lluís de Planell conclou: «A les primeres retransmissions no hi havia *àrbitres* sinó *arbits*, que no portaven un *xiulet* sinó un *pito*, i no xiulen *fores de joc* sinó *orsais*; els jugadors no portaven *samarretes*, sinó *camisetas*; un *delanter* feia un *remat*; els jugadors es lesionaven al *tobillo* o al *junoll* o la *munyeca*, els presidents veien els partits des del *palco* i els jugadors eren *deportistas*».

Les noves generacions (en les quals s'inscriuen quatre participants) comencen l'ofici amb una base sòlida en català. A més, hi ha consciència col·lectiva de la bastida emissora-societat. En el seu afany de retrobar-se nacionalment, Catalunya buscava un canvi i la ràdio era indiscutiblement un model que calia seguir. Vicenç Comas, que per motius d'edat no forma part d'aquestes noves generacions, explica: «Calia reciclar-se i superar el català domèstic de la nostra mare, saturat de *desdeluegos* i *sinembargos*».

En mirar cap al passat, recorden l'aposta de diferents ràdios locals per les retransmissions en català i ens ofereixen un recorregut inèdit de l'ampliació progressiva de l'idioma en les emissores més importants. Parlen de l'aposta pel canvi democràtic i catalanista, la integració de l'emissora a la societat, el paper de la ràdio local com a portaveu d'una nova realitat i la seva experiència particular en la immersió.

Tot i que era imprescindible emprar un registre proper al receptor, havien de respectar el principi normatiu i, tal com apunta Joaquim M. Puyal, ser modèlics. Xavier Prunés diu: «La llengua que fèiem servir intentàvem que fos molt entenedora per als oients, cada vegada el castellà ens influenciava menys [...]. Penso que aquells anys intensos van revitalitzar el periodisme a la ciutat». Enric Algueró puntualitza: «Els inicis van ser una mica complicats. Vam tenir molta cura amb els comentaris, de vegades amb frases del nostre català col·loquial, encara que a poc a poc vam anar polint defectes».

En paraules dels mateixos participants, els setanta van suposar la invenció d'un nou llenguatge radiofònic. Tot era esporàdic, produït de manera natural. Calia revisar el discurs oral, reconstruir un argot esportiu i recuperar formes populars encara vives a les graderies, hereves de la II República, narra Puyal. A més, Puyal comenta: «Hi havia una manera de parlar als camps de futbol, per part dels afeccionats, que no havia arribat als mitjans des de feia quaranta anys, per culpa de la situació política». Joan Carles Codolà recorda: «La veritat és que no pensàvem gaire en com dèiem les coses i el nostre llenguatge era el del carrer; a mesura que anàvem parlant anàvem improvisant». I Enric Tricaz afegeix: «Els afeccionats, quan volien imitar alguna locució, ho feien en castellà i als estadis els barbarismes eren molt corrents».

Quan reflexionen des de la distància transmeten les impressions següents. Estanis Alcover explica: «Avui, certament, es pren consciència que s'estava fent història i es posava un gra de sorra bastant gran a la normalització lingüística del país». Lluís de Planell conclou: «No n'érem conscients, però ens escoltàvem els uns als altres amb un desig col·lectiu de millora». De forma explícita, Joaquim M. Puyal afirma: «Aquesta és una característica exigible als que ens dediquem professionalment a l'oralitat: escoltar-nos al mateix temps que parlem». I en aquell temps, més que en cap altre moment de la història, «haviem de buscar, a més, solucions alternatives pròpies, manllevades o adaptades», reflexiona Puyal, que, com ja hem dit, va tenir l'ajuda imprescindible del lingüista Jordi Mir per poder adequar el seu català a l'objectiu del seu programa. Avui, *La TdP* de Catalunya Ràdio es considera el gran referent de les narracions esportives a Catalunya.

6. Conclusions

L'anàlisi dels relats de vida dels nou locutors que formen part de la mostra tipològica ens presenta la manera com han viscut el procés de normalització lingüística de Catalunya des dels seus mitjans de comunicació respectius (locals o autonòmics) i, sobretot, la contribució que creuen que han fet en aquest procés. En tots els casos, denoten que la possibilitat de començar a narrar esport en català, després de quaranta anys de dictadura, se'ls presenta com un pas ferm en el renaixement de la seva llengua, i afronten el moment com un repte per assentar un model genuí de narració esportiva, al marge de la que havien tingut com a referència durant el franquisme: una narració conduïda per un únic locutor, sòbria en les formes, on «manava la distància narrativa al servei d'una estètica pulcra» (Puyal, 2013: 17). Fins i tot, com apunta un dels relats —el del locutor radiofònic lleidatà Aurelio Bautista—, és l'oportunitat per assentar un ús de la llengua que respecti els aspectes més genuïns de les seves varietats dialectals (oriental i occidental).

Aquest model propi de narració en català, que sobretot ha encarnat Joaquim M. Puyal i el seu programa *La TdP* —i que, de fet, consideren un referent la resta de periodistes de la mostra—, presenta una doble característica: implica l'actualització de la «manera de parlar en els camps de futbol» amb la recerca d'un registre que respecti el principi normatiu de la llengua. D'aquesta manera, alguns periodistes —com el mateix Puyal— han ressaltat la tasca dels lingüistes que van treballar amb ells (per exemple, Jordi Mir) a l'hora de buscar el nou model de narració esportiva que es va instaurar, a partir de la Transició, a la ràdio i a la televisió en català.

D'una forma o d'una altra, els participants d'aquesta investigació s'atribueixen una actitud militant en el procés de normalització lingüística del català a través de les ones. És a dir, una actitud —com explica Puyal en el seu relat de vida— «permanentment desperta i vigilant per la influència potentíssima del castellà i l'amenaça

de la substitució». Tanmateix, no es pot definir una voluntat de dirigisme lingüístic, sinó més aviat de promoció d'un model genuí de narració en català que permeti a l'audiència disposar d'un nou referent lingüístic, normatiu i simbòlic al marge del que s'havia consolidat històricament durant el franquisme. Puyal conclou: «Vam decidir que, des de la ràdio, miràriem de posar a l'abast de la gent l'accés al coneixement d'aquestes terminologies especialitzades. I, a partir d'aquí, que cadascú pogués decidir com volia parlar».

En ple segle XXI, des de la sobrietat i la distància, podem prendre consciència del que va suposar el treball col·lectiu d'uns acadèmics, filòlegs, lingüistes, periodistes, polítics i de la societat civil en general, que van apostar per un nou model lingüístic que recuperés la llengua pròpia de Catalunya. Sabem que el conflicte lingüístic es pot resoldre per dues vies: l'assimilació a la cultura majoritària o el pluralisme. Llavors es va apostar per la normalització i vam aconseguir la llengua (el català) de què avui gaudim i que alternem harmònicament amb el castellà, que també és llengua oficial. Aquesta bastida lingüística, social, política i ideològica ha de donar-nos força per avançar en el que ens demana el món avui: una educació plurilingüe i intercultural que respongui a la barreja de llengües i cultures que ens enriqueix i ens obre les portes cap a un món global. 🌍

Notes

- I1** Adreça de correspondència: Xavier Ginesta. Campus Miramargés de la UVic-UCC. Sagrada Família, 7. E-08500, Vic, UE.
- I2** RÀDIO ASSOCIACIÓ DE CATALUNYA (2016). «RAC1 continua sent la ràdio líder». *El Bloc de RAC1* [en línia] (14 abril 2016). <<http://www.rac1.org/blog/noticies/rac1/superlidere/>> [Consulta: 6 juny 2016].
- I3** Projecte d'immersió lingüística en francès dut a terme amb nens canadencs que tenien com a llengua materna l'anglès. Van obtenir millors resultats en les dues llengües que els nens que les aprenien per separat. Per primera vegada, un estudi contradeia la idea que el bilingüisme proporcionava resultats negatius.
- I4** Tot i que el periodista Enric Tricaz és oriünd de Barcelona, va desenvolupar gran part de la seva carrera a Reus (Tarragona), on va ser una de les principals veus radiofòniques durant la Transició.
- I5** La professora Silvia Espinosa (2010: 161) explica que la història de vida implica «no només gravar la història de vida d'aquella persona que es vol estudiar, sinó també buscar i reunir tota la informació que se'n pugui aconseguir: cartes, publicacions, autobiografies, biografies, relats de testimonis, premsa, etc.».
- I6** El Col·legi de Periodistes de Catalunya és l'associació professional que agrupa els professionals de la informació i la comunicació en aquesta comunitat autònoma. El Col·legi va ser creat el 1985, com a culminació del procés de democratització de la premsa catalana després de quaranta anys de dictadura. Per a més informació, visiteu www.periodistes.org.
- I7** Per tal de respectar al màxim el relat de vida dels participants en aquesta investigació, en la transcripció i l'anàlisi dels resultats hem optat per oferir la citació original.
- I8** El primer esdeveniment esportiu complet que va retransmetre Ràdio Lleida va ser la final del torneig de pretemporada Nostra Catalunya, organitzat pel RCD Espanyol de Barcelona des de 1974. En la segona edició, Ràdio Lleida va oferir la final entre el Lleida i el Nàstic de Tarragona (2-1).

Bibliografia

- BADIA, J. (2011). *Josep Suñol i Garriga: Viure i morir per Catalunya*. Lleida: Pagès Editors.
- BASSOLS, M. (2007). «Futbol, comunicació i identitat». A: CASALS, D.; FAURA, N.; TORRENT, A. M. (ed.). *Futbol i llengua*. Bellaterra: UAB, p. 15-24.
- BERASATEGUI, M. L. (2000). «Datos para la historia de la prensa deportiva en Cataluña». *Revista General de Información y Documentación* (Madrid), vol. 10, núm. 1, p. 153-169.
- BERTAUX, D. (1997). *Les récits de vie*. París: Nathan.
- BOYLE, R.; HAYNES, R. (2004). *Football in the New Media Age*. Londres: Routledge.
- (2009). *Power play: Sport, the media and popular culture*. Edimburg: Edinburgh University Press.
- CADENA, J. M. (1992). «Xut i El Once, dos títols bàsics de la premsa esportiva d'humor». *Annals del Periodisme Català* (Barcelona), núm. 20, p. 45.
- CASASÚS, J. M. (1993). *Periodística catalana comparada*. Barcelona: Pòrtic. (Mèdia).
- ELIAS, N.; DUNNING, E. (1986). *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- ESPINET, F. (et. al.) (1993). «Evolució dels estudis d'història de la premsa a Catalunya: 1939-1993». *Anàlisi*, núm. 15, p. 129-148.
- ESPINOSA, S. (2010). «La història de vida per investigar i inventariar la història de la ràdio a Catalunya: una metodologia per a la recuperació de patrimoni». *Tripodos* (Barcelona), núm. 27, p. 159-174.
- (2011). «Las primeras locutoras y la historia de la radio. El caso de Cataluña, 1924-1939». *ZER* (Bilbao), vol. 16, núm. 31, p. 109-127.
- FAURA, N. (2007). «Tradicció i innovació en la formació de la terminologia futbolística dels mitjans de comunicació». A: CASALS, D.; FAURA, N.; TORRENT, A. M. (ed.). *Futbol i llengua*. Bellaterra: UAB, p. 25-32.

XAVIER GINESTA PORTET I EVA TRESSERRAS CASALS

- FERRÉ PAVIA, C. (2000). *Intel·lectualitat i cultura resistents: 'Serra d'Or' 1959-1977*. Cabrera de Mar: Galerada.
- FONS, M.; PALOU, J. (2011). «El yo y el nosotros en la configuración de las experiencias: espacio y personajes en los relatos de vida lingüística». *II Jornadas de Historias de Vida en Educación*. Màlaga (juny 2011).
- FRASER, R. (2007). *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros: Historia oral de la Guerra Civil Española*. Barcelona: Crítica.
- GINESTA, X. (2009). *Les TIC i l'esport. Una anàlisi de la primera divisió espanyola de futbol (2006-2008)*. Tesi doctoral. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació.
- GONZÁLEZ, R. (2000a). «Lleis lingüístiques i realitat a la ràdio». A: JULIÀ, J. (ed.). *Llengua i ràdio*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 35-38.
- (2000b). «Les retransmissions esportives». A: JULIÀ, J. (ed.). *Llengua i ràdio*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 117-124.
- JONES, D. (1996). *Esport i mitjans de comunicació a Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport.
- JULIÀ, J. (2000). «L'estudi de la radiodifusió catalana». A: JULIÀ, J. (ed.). *Llengua i ràdio*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 19-34.
- (2004). *El llenguatge de la ràdio i la televisió*. Alzira: Bromera.
- KERBRAT-ORECCHIONI, C. (2005). *Le discours en interaction*. París: Armand Colin.
- MARINAS, J. M. (2007). *La escucha en la historia oral: Palabra dada*. Madrid: Síntesis.
- MARTÍ CASTELL, J. (2007). «Trenta anys de transmissió de futbol en català. Una empenta decisiva per a la normalització lingüística». A: CASALS, D.; FAURA, N.; TORRENT, A. M. (ed.). *Futbol i llengua*. Bellaterra: UAB, p. 9-14.
- PERNAU, G. (2008). *Sportman: Les millors imatges dels pioners de l'esport català*. Barcelona: La Magrana.
- PINHEIRO, F. (2006). *A Europa e Portugal na imprensa desportiva (1893-1945)*. Coïmbra: MinervaCoimbra.
- PUJADAS, X.; SANTACANA, C. [s. a.]. «Deporte y modernización en el ámbito mediterráneo. Reflexiones para una historia comparada (1870-1945)» [en línia]. <<http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/15908/1/55518.pdf>> [Consulta: 29 abril 2014].
- (2012). «Prensa, deporte y cultura de masas. El papel del periodismo especializado en la expansión social del deporte en Cataluña hasta la guerra civil (1890-1936)». *Historia y Comunicación Social* [Madrid], vol. 17, p. 141-157.
- PUYAL, J. M. (2007). «La visió lingüística de trenta anys de transmissions». A: CASALS, D.; FAURA, N.; TORRENT, A. M. (ed.). *Futbol i llengua*. Bellaterra: UAB, p. 109-124.
- (2013). *Llengua i esport: Entre la creativitat i l'adequació*. Lleida: Universitat de Lleida.
- ROWE, D. (2004). *Sport, culture and the media*. Maidenhead: Open University Press.
- SANTACANA, C. (2005). *El Barça i el franquisme*. Barcelona: Mina.
- (2014). «Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània». *Catalan Historical Review*, vol. 7, p. 159-168.
- TECCA, M. (2009). *Il giornalismo sportivo in TV*. Roma: Gremese.
- VENY, J.; MASSANELL, M. (2012). *Dialectologia catalana*. Barcelona: FUOC.
- WHANNEL, G. (1992). *Fields in vision: Television sport and cultural transformation*. Londres: Routledge.